

SIMON MALMENVALL¹

Idejni predpogoji za uspeh oktobrske revolucije

Izvelek: Prispevek poskuša analizirati nekatere idejne predpogoje, segajoče v predhodna obdobja ruske zgodovine, ki so pripomogli k uspehu oktobrske revolucije leta 1917. Prispevek se najprej ukvarja s pogledi Georgija Florovskega (1893–1979), ruskega teologa, filozofa in zgodovinarja, ki zagovarja stališče, da je bila ruska misel od 16. stoletja naprej “ujetnica” zahodnih vplivov. Med tujimi vplivi je bila po Florovskem najnevarnejša nemška idealistična filozofija – tlakovala je pot različnim utopičnim projektom vključno z boljševisko revolucijo. Prispevek se nadalje ukvarja s pojmovanji ruskega filozofa Nikolaja Berdjajeva (1874–1948). V skladu z njegovim pogledom je zmaga boljševizma razumljena kot posledica pomanjkanja svobodne ruske sekularne intelektualno-filozofske tradicije, ki jo je zavirala avtokratska država. To naj bi povzročilo, da je boljševiska ideologija prvotni marksizem interpretirala na konceptualno zaprt način. Avtor prispevka poglede Florovskega in Berdjajeva ocenjuje kot sprejemljive, vendar hkrati parcialne. Razlog se skriva v dejstvu, da se njuni pogledi posvečajo splošni interpretaciji oblikovanja intelektualnega okolja, ki je ugodno vplivalo na zmago boljševizma na ruskih tleh, a brez upoštevanja zapletenosti ruske politike in družbe na prehodu iz 19. v 20. stoletje.

¹ Mag. Simon Malmenvall, mladi raziskovalec na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani. E-naslov: malmenvall@gmail.com, simon.malmenvall@teof.uni-lj.si.

Ključne besede: oktobrska revolucija, idejna zgodovina, Ruska pravoslavna Cerkev, Georgij Florovski, Nikolaj Berdjajev

UDK: 94: 323.272(47)''1917''

Ideational Preconditions to the Success of the October Revolution

Abstract: This article aims to analyse some ideational preconditions, traced back to the preceding periods of Russian history, which enabled the success of the October Revolution in 1917. Firstly, the article deals with the views of Georges Florovsky (1893–1979), Russian theologian, philosopher and historian. Florovsky argues that Russian thought had been ‘in captivity’ ever since the 16th century, a captivity imposed by Western influences. Among the foreign influences, it is the German idealist philosophy that is perceived by Florovsky as the most detrimental, for it paved the way for various utopian projects, including the Bolshevik revolution. Secondly, the article examines the notions of the Russian philosopher Nikolai Berdyaev (1874–1948). From Berdyaev’s point of view, the victory of Bolshevism resulted from Russia’s lack of a free secular intellectual-philosophical tradition, which was thwarted by the authoritarian state. As a consequence, Bolshevik ideology interpreted the original Marxism in conceptually closed terms. The present paper argues that the views of Florovsky and Berdyaev are acceptable yet partial. This is because they are concerned with generally interpreting the formation of the intellectual environment which favoured the victory of Bolshevism on Russian soil, without considering the complexity of Russian politics and society at the turn of the 19th century.

Keywords: October Revolution, ideational history, Russian Orthodox Church, Georges Florovsky, Nikolai Berdyaev

Uvod

Pričujoči prispevek poskuša analizirati nekatere strukturne idejne predpogoje, segajoče v predhodna obdobja ruske zgodovine, ki so pripomogli k uspehu oktobrske boljševiške revolucije leta 1917. V tem kontekstu bi bilo predpogoje za uspeh obravnavanega mlajšega zgodovinskega pojava napačno razumeti kot teleološke stopnje v zgodovinskem "razvoju". Strukturni idejni predpogoji tako pomenijo zgolj skupek nekaterih razmeroma daljše obdobje prisotnih svetovnonazorskih postavk, ki so v ugodnem trenutku olajšali uspeh boljševiškega prevzema oblasti.

Prispevek se najprej ukvarja s pogledi Georgija Vasiljeviča Florovskega (1893–1979), ruskega teologa, filozofa in zgodovinarja, ki jih razkriva v svojem poglavitnem delu *Poti ruske teologije* (1937, rus. *Пути русского богословия*). Skupaj z Vladimirjem Loskim, Sergejem Bulgakovom in Ioannisem Zizioulasem velja Florovski za vodilno ime pravoslavne teologije 20. stoletja.² Prispevek se v smislu korekcije in dopolnitve Florovskega nadalje ukvarja s pojmovanji ruskega filozofa Nikolaja Aleksandroviča Berdjajeva (1874–1948), ki jih je posredoval v monografiji *Izvori in pomen ruskega komunizma* (1937, rus. *Истоки и смысл русского коммунизма*). Berdjajeva skupaj z Vladimirjem Solovjovom (1853–1900) pogosto označujejo za največjega ruskega misleca in enega od utemeljiteljev filozofske smeri personalizma.³

Avtor pričujočega prispevka poglede Florovskega in Berdjajeva sprejema kot smiselne, vendar hkrati parcialne. Njuni pogledi se namreč posvečajo oblikovanju intelektualnega okolja, ki je ugodno

² Malmenvall, 2017b, 672. Zgoščena osebna in intelektualna biografija Georgija Florovskega: Blane, 1993, 11–217.

³ Malmenvall, 2017b, 673. Zgoščeni osebni in intelektualni biografiji Nikolaja Berdjajeva: Vasilenko, 2004, 122–152; Andreev, 1990, 161–200. Ne-presežena biografija Berdjajeva ostaja Lowrie, 1960.

vplivalo na zmago boljše vizma na ruskih tleh, a brez upoštevanja zapletenosti ruske politike in družbe na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Pri kritičnem ovrednotenju Florovskega in Berdjajeva se avtor prispevka naslanja zlasti na ameriškega zgodovinarja Richarda Pipesa, ki mu številni pripisujejo status vodilnega sovjetologa.⁴

Florovski in revolucija

Vsebinsko jedro *Poti ruske teologije* Georgija Florovskega tvori stališče, da je ruska pravoslavna teologija in z njo tudi sekularna filozofska misel od 16. stoletja naprej postajala vse bolj "ujetnica" zahodnih vplivov; sprva katoliških preko posredništva pravoslavnih in uniatskih intelektualcev, izhajajočih z območja današnje Ukrajine in Belorusije, pozneje protestantskih in razsvetljenskih ter nazadnje tistih, ki so črpali iz nemškega idealizma. Po Florovskem je bil to razlog, da je ruska misel ne le izgubljala svojo istovetnost, temveč predvsem krepila privlačnost vrste zgrešenih razvojnih etap oziroma "pseudomorfoz", ki so prizadele rusko pravoslavje ter ga oropale zvestobe patristično-bizantinski teologiji. Zavrnitev izročila cerkvenih očetov naj bi bila spodbujena že z verskim nacionalizmom Moskovskega carstva prve polovice 16. stoletja. Moskovski verski nacionalizem so po njegovem povzročili poskusi nasprotovanja grškemu "izdajstvu" zaradi začasne bizantinske potrditve cerkvene unije z Rimom, sklenjene leta 1439 na koncilu v Firencah, in padec Konstantinopla leta 1453.⁵ Sledeč Florovskemu, se je moskovski

⁴ Malmenvall, 2017b, 673. Zgoščen pregled življenja in dela Richarda Pipesa: Grdina, 2011, 496–522. Pipesova življenjska pot je izčrpno predstavljena v njegovi avtobiografiji *Vixi: Memoirs of a Non-Belonger* (2003).

⁵ Florovskij, 1983, 24–28, 49, 56, 77, 81–84, 97–98, 104–105, 107, 117–119, 149–150, 200–201, 252–253, 285–288, 294, 330, 404–409, 412–413, 432–433, 450–451, 454–456, 492–500, 502–505; Malmenvall, 2017b, 674–675; Malmenvall, 2017a, 113.

verski nacionalizem odločilno utrdil s porazom meniškega gibanja "zavolških starocev" (rus. *заволжские старцы*) za časa Ivana IV. Groznega (1547–1584). V tem pogledu je vizija družbeno dejavnega krščanstva, ki ga podpira politična oblast moskovske države, prevladala nad vizijo meniškega uboštva in kontemplacije, ki je rasla iz patristično-bizantinskega izročila.⁶

Postopen prehod od moskovskega verskega nacionalizma k idealistični filozofiji in nazadnje boljševiški revoluciji je bil po Florovskem v veliki meri mogoč zaradi prelahkotnega jemanja liturgičnega življenja s strani pravoslavnih mislecev in cerkvenih voditeljev. To naj bi pripomoglo k ločevanju med liturgijo in teologijo, med versko prakso in izobrazbo, kar naj bi Cerkev v ruski družbi najkasneje do sredine 19. stoletja spremenilo v neustvarjalno in reakcionarno institucijo. Ločena od Cerkve, je teologija in z njo povezana filozofija postala odraz poljubno razumljenega "napredka" s svojimi "slepimi ulicami", bodisi v njihovih utilitarno ateističnih izvedbah – kakor denimo pri Aleksandru Hercenu in Vladimirju Leninu – ali idealistično teističnih – kakor denimo pri Alekseju Homjakovu in Vladimirju Solovjovu.⁷

V tem pogledu je na boljševiško revolucijo kot vrhunec vseh predhodnih "slepih ulic" odločilno vplivala nezmožnost Ruske pravoslavne Cerkve, da ponudi svoj odgovor na zapletene družbene izzive. Pomanjkanje ustvarjalnosti Cerkve Florovski pojasnjuje glede na dva poglobitna strukturna dejavnika. Po eni strani je bila ruska Cerkev močno oslABLJENA zaradi podreditve absolutistični državi oziroma "samodržavju" (rus. *самодержавие*) od časa Petra Velikega

⁶ Florovskij, 1983, 9–12, 17–28; Malmenvall, 2017b, 675; Malmenvall, 2017a, 113–114.

⁷ Florovskij, 1983, 84, 92, 101, 201, 252–253, 311, 314, 316–318, 492–499, 502–505; Raeff, 1993, 267–269, 271; Gavriljuk, 2013, 178–184, 220–222, 228–229; Malmenvall, 2017b, 675–676; Malmenvall, 2017a, 114.

(1689–1721), najopazneje z ukinitvijo Moskovskega patriarhata in uvedbo Svetega sinoda. Po drugi strani pa so Cerkev prizadela dejanja njenih intelektualcev, ki so od začetka 19. stoletja pogosto sprejemali načela nemške idealistične filozofije. S tem so krščanstvo zlorabili za iskanje brezčasne utopije in zanemarili upoštevanje nezamenljive pomembnosti kategorije časa, zgodovinske zavesti, pravoslavnih dogem in kanonov, ki se dvigajo nad poskusi ustvarjanja idealne družbe oziroma “zemeljskega raja”.⁸

Berdjajev in revolucija

Berdjajev na začetku svoje monografije *Izvori in pomen ruskega komunizma* izpostavlja dejstvo, da je bila ruska kultura vse do začetka 19. stoletja šibka na intelektualno-filozofskem področju, pri čemer ni poznala svobodne in dialoško naravnane sekularne misli, medtem ko je bila močnejša na religiozni in izrazni ravni – v okviru arhitekture, umetnosti in literature. V tem pogledu so (zahodno)evropski miselni tokovi, ki so v Rusijo intenzivneje začeli prodirati pod Petrom Velikim in se razbohotili v prvi polovici 19. stoletja, trčili na kulturno okolje dežele, ki zanje ni bila dovolj “zrela”.⁹ Od tod so bili po Berdjajevu v ruskem prostoru pomembnejši idejni tokovi navadno razumljeni maksimalistično. Imeli so namreč religiozni naboj v duhu načela “vse ali nič”, kakor da bi odločali o usodi sveta in večnosti. Pri tem so se ruski misleci različnih obdobj – zavestno ali nezavedno – zgledovali po pravoslavnem krščanstvu kot dolga stoletja edinem splošno sprejetem miselnem okviru ruske družbe. Številni idejni tokovi – od ideje o Moskvi kot Tretjem Rimu do Petrovih

⁸ Florovskij, 1983, 199–201, 235–236, 240–242, 250–253, 285–288, 291–292, 313–321, 331, 401, 408–413, 433, 450–451, 454–456, 483, 492–499, 502–514; Gavriilyuk, 2013, 9, 57–59, 106–112, 150–151, 179–184; Raeff, 1993, 250–251, 258, 263–264, 266–267, 271–274, 276; Malmenvall, 2017b, 676.

⁹ Berdjajev, 1990, 7–10; Malmenvall, 2017b, 676–677.

reform in naposled boljševikov – so tako kazali značilnosti dogem in religiozne predanosti.¹⁰

Med predpogoji za uspeh boljševiške revolucije Berdjajev izpostavlja tudi pomembno vlogo države in z njo povezanega “avtokratsko-kolektivističnega refleksa” v ruski zgodovini. Vsaj od sredine 16. stoletja je bila namreč za Rusijo značilna močna in nadzorujoča vloga države z absolutno oblastjo monarha, ki ni zagotavljala zgolj pravnega in zunanjepolitičnega okvira, temveč se je imela za nosilko družbenih vrednot in (religioznega) smisla; v različnih zgodovinskih obdobjih je predstavljala variacije miselnosti podržavljenega pravoslavja, prvič jasno izraženega v ideji o Tretjem Rimu. Na temelju tradicije močne države v ruski zgodovini je boljševizem njen pomen dodatno okrepil in posameznika še bolj ponižal na raven sredstva za doseganje kolektivnih interesov.¹¹ V tem kontekstu je na uspeh boljševiške revolucije odločilno vplivalo stanje med ruskimi družbeno kritičnimi intelektualci, za katere se je ustalil naziv inteligenca (rus. *интеллигенция*). Ker v Ruskem imperiju 19. stoletja ni bilo prostora za svobodno politično razpravo in (parlamentarno) zastopnost, so se družbenopolitična vprašanja prenesla pod okrilje filozofije, literature in literarne kritike. Na tej podlagi se je razvila tista družbena kritičnost in z njo tesno povezana nepripravljenost na kompromise, ki je bila tako značilna za rusko inteligenco 19. in začetka 20. stoletja. Družbeno kritični intelektualci so živeli v svetu idej, oddaljeni od stvarnega življenja množic in političnih procesov, ki jih je vodila državna birokracija v službi imperatorja (carja). Poglavitno vprašanje ruske inteligence je bilo: v kaj naj se Rusija spremeni in kakšno je njeno poslanstvo v svetu. Boljševizem je tako predstavljal

¹⁰ Berdjajev, 1990, 8–11, 18–19, 24–25, 100–101, 117, 125–126, 137–138; Malmenvall, 2017b, 677.

¹¹ Berdjajev, 1990, 10–13, 99, 104; Malmenvall, 2017b, 677–678.

vrhunec omenjenega idealizma ruske inteligence; med drugim je z revolucijo preoblikovani ruski državi pripisal odrešenijsko poslanstvo pri uresničevanju svetovne revolucije.¹²

Po Berdjajevu oktobrska revolucija na globinski ravni razkriva sodbo "božje previdnosti" nad nešteto zamujenimi priložnostmi, za katere naj bi bili v prvi vrsti odgovorni pravoslavni kristjani sami – upoštevajoč dejstvo, da so tako rusko politično in intelektualno elito kot tudi množice povečini sestavljali krščeni ljudje. Podleganje skušnjavi o močni Cerkvi v tostranskem svetu, premajhna pripravljenost na blaženje posledic velikih socialnih razlik in zatekanje k raznovrstnemu nasilju je po Berdjajevu otopelo razum kristjanov – kot posameznikov in Ruske pravoslavne Cerkve kot institucije. Na tak način so grehi krščanskega občestva nase priklicali neracionalno uničevanje v obliki boljševiške revolucije ter nehote povzročili krvavo "očiščenje" ruskega narodnega in cerkvenega telesa. Kljub vidnemu zmagoslavju neracionalnosti se oktobrska revolucija Berdjajevu kaže kot dogodek, nad katerim nevidno bedi "božja previdnost", ki ga ponuja kot sredstvo streznitve in novega začetka.¹³ Berdjajev rešitev prepozna v odkritju človeka kot osebe (rus. *личность*), njegove edinstvenosti, ustvarjalnosti in pripravljenosti razvitja vseh sposobnosti – tudi za religiozno življenje. Od tod med drugim izhaja odkrito zavračanje vsakršnega kolektivism in avtokratske vladavine ter utira pot temu, kar je v filozofski terminologiji postalo znano kot "krščanski personalizem".¹⁴

Kritika Florovskega in Berdjajeva

Razumevanje zgodovine "dolgega trajanja", kakršno ponujata Flo-

¹² Berdjaev, 1990, 17–18, 22, 26–27, 32, 40, 63–65; Malmenvall, 2017b, 678–679.

¹³ Berdjaev, 1990, 108–109, 139–141; Malmenvall, 2017b, 679.

¹⁴ Andreev, 1990, 177–179; Malmenvall, 2017b, 679.

rovski in Berdjajev, se kaže kot sprejemljivo, vendar zgolj na ravni idejne zgodovine. Medtem pa druge ravni – denimo družbenopolitična – ostajajo zanemarjene. V tem pogledu je treba imeti pred očmi dejstvo, da oba avtorja zelo redko omenjata tiste za Ruski imperij začetka 20. stoletja značilne družbene dejavnike, kot denimo uničujoče posledice prve svetovne vojne, izrazito razslojenost prebivalstva, (pre)počasne kmetijsko-zemljiške reforme, visok javni dolg in slabljenje politične oblasti zaradi neuspešne in nedokončane demokratizacije.¹⁵ V kontekst parcialnosti obeh obravnavanih del je treba všteti tudi dejstvo, da sta bila Florovski in Berdjajev pravoslavna kristjana, antikomunista in politična emigranta. Njunega negativnega vrednotenja marksizma in s tem povezanega iskanja predpogojev za uspeh omenjene ideologije na ruskih tleh tako ni smotrno ločevati od njune osebne prizadetosti. Omenjeni deli potemtakem delujeta tudi kot dokument svojega časa in spadata v zgodovino reprezentacije določenih zgodovinskih pojavov.¹⁶

Kljub dosledni argumentaciji Florovskega, podprti z bogatim izborom primarnih virov iz različnih zgodovinskih obdobj, njegova stališča zahtevajo dodatno osvetlitev. V nasprotju z njimi je vredno izpostaviti vsaj to, da Ruska pravoslavna Cerkev skozi zgodovino ni zanemarjala intelektualne dejavnosti kot take.¹⁷ Bila pa je njena vodilna usmeritev od 16. stoletja drugačna, bolj uglašena z državnimi interesi in drugimi domačimi posebnostmi, kar jo seveda razlikuje od Florovskemu ljube patristično-bizantinske usmeritve. S ponavljanjem misli o “pseudomorfozah” ruske idejne zgodovine Florovski pravzaprav ponuja lastno vizijo preteklosti in prihodnosti

¹⁵ Annanich, 2006, 410–411, 417–418, 422–423; Shakibi, 2006, 434, 446–448; Lohr, 2006, 655–656, 659–669; Steinberg, 2006, 68–69, 72, 82–85, 87–89; Malmenvall, 2017b, 679–680; Malmenvall, 2017a, 116.

¹⁶ Malmenvall, 2017b, 680.

¹⁷ Gavriljuk, 2013, 11, 96–97, 166–167, 176–177, 190; Malmenvall, 2017b, 680.

– ne zgolj v odnosu do proučevanih zgodovinskih pojavov, temveč še izraziteje do aktualnih filozofskih, teoloških in političnih tokov njegovega lastnega časa. *Poti ruske teologije* v tej luči nedvomno predstavljajo tudi traktat o izgradnji zamišljene prihodnosti svetovnega pravoslavlja.¹⁸

Berdjajev idejne predpogoje za uspeh oktobrske revolucije pojasnjuje na logično razumljiv in kronološko urejen način. Toda njegova obravnava ruske idejne zgodovine, usmerjena k dogodku revolucije, je v resnici, kakor v primeru Florovskega, parcialna. Parcialnost njegove obravnave se ne kaže zgolj zaradi že omenjenega neupoštevanja družbenopolitičnih razmer, temveč tudi v vsebinsko zelo posplošenem prikazu idejne zgodovine “dolgega trajanja”. Berdjajev se tako pred bralcem ne kaže kot močan analitik, ki bi pritegoval relevantne vire, se opiral na avtorje pred njim in medsebojno primerjal različne idejne tokove ali družbene značilnosti, temveč predvsem kot filozof. Bralcu namreč ponuja nekakšen “splošni vtis”, ki ga, kakor se izkaže zlasti ob koncu *Izvorov*, prepleta s svojo lastno življenjsko izkušnjo in filozofsko vizijo. V tem kontekstu je vredno omeniti kritiko sodobnega ruskega filozofa in sociologa Alekseja Leonidoviča Andrejeva, ki med drugim trdi,¹⁹ da Berdjajev kljub pronicljivim ugotovitvam izkazuje neustrezno poznavanje marksizma kot ideologije in zgodovinskega pojava obenem. Osredotoča se namreč predvsem na ruske razmere in teoretsko slabo podkovane interpretacije nekaterih ruskih marksistov. Njegovi *Izvori* so tako že v izhodišču bolj kritika ruskega komunizma, kakor poskus njegovega razumevanja. Temu je vredno dodati opazko, da je obravnava boljševizma pri Berdjajevu podobna nekakšni “idejni

¹⁸ Raef, 1993, 261; Florovskij, 1983, 506–507, 509, 511–513; Malmenvall, 2017b, 680–681; Malmenvall, 2017a, 116.

¹⁹ Andreev, 1990, 167–169, 175–176, 194–195.

psihologiji”. Berdjajev se namreč v največji meri posveča shematizaciji mehanizmov, kako notranje deluje komunizem in ga v tem pogledu opredeljuje kot nadomestek religije oziroma lažno, demonično religijo. Ne posveča se toliko njegovemu nastanku, teoriji in družbenemu vplivu, kolikor njegovemu “duhu”. Za omenjeno “idejno psihologijo” Berdjajeva je značilno tudi to, da redko vključuje odlomke klasikov marksizma, kot denimo Marxa, Engelsa in njunih učencev, prav tako ne obravnava bogate tradicije socialdemokracije – niti ruske niti evropske –, temveč se bolj ali manj ukvarja s splošeno podobo, skorajda karikaturu marksizma ruskega tipa, ki jo v veliki meri ustvarja on sam. Med nosilci marksistično-komunističnih idej neposredno navaja zgolj Lenina.²⁰

Država in vojna

Iskanje strukturnih in časovno oddaljenih idejnih predpogojev za uveljavitev določenega mlajšega zgodovinskega pojava je vselej zahtevno početje. Poleg splošne erudicije s pritegovanjem raznovrstnih virov in literature zahteva primerjalni pristop, predvsem pa zavedanje, da je tovrstno interpretiranje preteklosti nujno nepopolno, poenostavljeno, tako ali drugače vrednostno obremenjeno in posledično dovtetno za nadaljnjo razpravo. Na tej podlagi bi bilo napačno, če bi strukturne idejne predpogoje za uveljavitev določenega mlajšega zgodovinskega pojava razumeli kot teleološke etape oziroma pričakovane stopnje v zgodovinskem “razvoju”, ki vodijo k “cilju” pod podobo določenega epohalnega dogodka. Strukturni idejni predpogoji za uspeh oktobrske revolucije tako pomenijo zgolj skupek nekaterih razmeroma daljše obdobje prisotnih svetovnonazorskih postavk, ki so v ugodnem, a ne (povsem) napovedljivem trenutku in/ali dejanjih posameznih osebnosti na

²⁰ Malmenvall, 2017b, 681.

vplivnih položajih pokazali svoje večplastno učinkovanje in posledično olajšali uspeh boljševiškega prevzema oblasti.²¹ Kljub problematičnosti pisanja idejne zgodovine “dolgega trajanja” s pogledom, usmerjenim k določenemu mlajšemu zgodovinskemu pojavu, se zdi v dopolnitev Florovskega in Berdjajeva smiselno izpostaviti dve ključni točki, ki ju sestavljata en strukturni predpogoj in en neposredni vzrok.

Strukturni predpogoj, ki je v ugodnem zgodovinskem trenutku olajšal prevzem in ohranitev oblasti boljševikov, predstavlja ukoreninjena vrednota močne države, to je znamenito rusko “samodržavje”. Temu pritrjuje tudi Richard Pipes, po katerem je – glede na poznejše dogajanje skozi 20. stoletje – najusodnejša posebnost ruske poti skozi zgodovino prav zmagoslavje koncepcije patrimonialne države na prehodu iz srednjega v zgodnji novi vek, ki se je dodatno utrdila na začetku 18. stoletja pod Petrom Velikim.²² Ta je namreč vlogo države prignal do simbolno pomenljivih razsežnosti, saj je leta 1721 z ustanovitvijo Svetega sinoda kot vladnega organa, zadolženega za upravljanje tega, kar je do takrat predstavljal pravkar ukinjeni Moskovski patriarhat, Rusko pravoslavno Cerkev z njenimi ustanovami in premoženjem neposredno podredil interesom države.²³ Na tak način je utišal potencialno najmočnejšega kritika svoje oblasti in, kakor se je izkazalo kasneje, tudi oblasti svojih naslednikov za nadaljnjih dvesto let. Tu je treba opozoriti na dejstvo, da dolgotrajna podrejenost Cerkve državi ni bila zgolj rezultat zunanje prisile, temveč se je v večini primerov dopolnjevala s servilnostjo cerkvenih voditeljev, ki so bili pripravljene braniti obstoječi družbeni red in z njim lastne privilegije, pri čemer jih visoka cena,

²¹ Ibid., 681–682.

²² Grdina, 2011, 458–459; Malmenvall, 2017b, 682.

²³ Grdina, 2011, 502–503; Pipes, 2011, 40–41; Malmenvall, 2017b, 682.

ki so jo morali plačati z izgubo samostojnosti in vpliva na družbeno dogajanje, navadno ni preveč vznemirjala.²⁴

Značaj ruske vladajoče politike pred začetkom 20. stoletja izhaja v veliki meri prav iz močne vloge države in od tod tudi simbolno pomenljivega utišanja cerkvenih struktur, to je nezmožnosti sprejemanja pobud in kritik že s strani tradicionalne avtoritete, kakršna je bila Cerkev. Močna vloga države je tako dolgoročno oslabilo ustvarjalnost Cerkve ter posledično skorajda odpravila njeno duhovno vizijo, ki bi družbene procese poskušala umeščati v krščanske etične tirnice. Še bolj pa je avtokratska in birokratizirana država zavirala oblikovanje sekularne intelektualno-filozofske tradicije, povezane s kulturo svobodne besede in združevanja ter (vsaj omejene) reprezentacije različnih družbenih skupin pri sprejemanju političnih odločitev. "Samodržavje" pa se je najkasneje do sredine 19. stoletja srečalo z dejavnikom, ki ga je mogoče uvrstiti v splošni evropski kontekst modernizacije. Do takrat se je namreč iz vse številnejšega ruskega meščanstva in uradništva oblikovala maloštevilna, a glasna skupina intelektualcev različnih političnih prepričanj. Ruski družbeno kritični intelektualci so se kljub medsebojnim načelnim razlikam povečini zavzemali za razrušitev avtokratske monarhije in preobrazbo družbe. Vse naštetu je prispevalo k privlačnosti utopičnih in kolektivističnih družbenih zamisli, ki so bile posledično v večji meri značilne za pozni Ruski imperij, kakor takratno preostalo Evropo.²⁵ Med utopičnimi in kolektivističnimi idejami se je zaradi ugodnega spleta okoliščin (zlasti prve svetovne vojne) in ideološke neizprososti naposled uveljavil boljševizem. Ta je ponujal tako radikalno premešanje obstoječih družbenih razmerij kot tudi ponovno

²⁴ Malmenvall, 2017b, 682.

²⁵ Grdina, 2011, 507-508; Pipes, 2011, 41-42, 45, 450-451; Malmenvall, 2017b, 682-683.

močno državo in kolektivni smisel po zgledu religioznega mišljenja. Kolektivistična in psevdoreligiozna narava boljševizma se je najočitnejše odrazila v novem načinu vladanja. V Rusiji se je namreč pojavila vladavina stranke, nosilke “odrešenjske” ideje, ki je v prid viziji oblikovanja “novega človeka” prikrojila zakonodajo, izobraževalni sistem in sredstva množičnega obveščanja, da bi s tem povsem uničila svoje (dejanske ali potencialne) nasprotnike; njena politika je odobravalna vsa sredstva, ki lahko vodijo do zmage.²⁶ Boljševizem je potemtakem predstavljal revolucijo v tradicionalno ruski preobleki, v navezavi na vlogo države in kolektiva.

Ob vsej (ne)problematičnosti iskanja strukturnih predpogojev za uspeh oktobrske boljševiške revolucije ni mogoče zaobiti tega, da uspeh omenjenega družbenega prevrata največ dolguje neposrednemu vzroku pod podobo prve svetovne vojne. Skrajno zaostrene razmere so bile namreč pisane na kožo levičarskim radikalcem, saj so prekinile postopno krepitev parlamentarizma, civilne družbe in gospodarskega vzpona v desetletju med prvo rusko revolucijo (1905) in začetkom prve svetovne vojne (1914).²⁷ Ruski imperij je med drugim trpel zaradi preobremenjenosti transportnega sistema, ki je pri preskrbi potratnih večmilijonskih čet na bojišču in civilnega prebivalstva v zaledju odpovedal že leta 1915.²⁸ Imperator Nikolaj II. (1894–1917) se je pod težo razmer in v odgovor na februarско revolucijo – ker ni hotel povečati zmede sredi vojne, ki je po njegovem odločala o obstanku njegove domovine – naposled odpovedal prestolu. Liberalci so tako na začetku leta 1917 osnovali začasno vlado, levi radikanci (od socialističnih revolucionarjev do boljševikov) pa so se medtem združili v Petrograjski sovjet. Pred-

²⁶ Pipes, 2011, 183–185, 368, 379–380, 456; Malmenvall, 2017b, 683.

²⁷ Grdina, 2011, 511–512; Pipes, 2011, 80; Malmenvall, 2017b, 683.

²⁸ Grdina, 2011, 515–516; Malmenvall, 2017b, 683–684.

vojni oblastni aparat ni bil obnovljen, temveč razgrajen, da ne bi oviral revolucionarnega vrenja, ki je kljub pomanjkanju enotne vizije in konkretnih ukrepov obljubljal konec vojne, izboljšanje socialnih razmer in več demokratične reprezentacije. S tem je nova oblast postala eden izmed dejavnikov notranjepolitične zmede. Vse bolj anarhične razmere so vabile brezkompromisne revolucionarje novega tipa. Lenin in njegovi boljševiki so bili poleg tega izdatno podprti z nemškimi sredstvi – Rusija je bila takrat uradno še v vojni z Nemčijo in drugimi centralnimi silami, Lenina pa so Nemci videli kot nekoga, ki bo Rusijo dodatno destabiliziral in jo pahnil v državljansko vojno. Tako so boljševiki novembra leta 1917 napravili puč in se polastili oblasti.²⁹

Zaključek

V luči zgoraj predstavljenih prednosti in slabosti ugotavljanja idejnih predpogojev za uspeh oktobrske boljševiške revolucije, kakor jih razbirata Florovski in Berdjajev, je njune poglede mogoče označiti za parcialne, a hkrati sprejemljive. Kljub dejstvu, da se ne posvečata prepletanju družbenopolitičnih in kulturno-idejnih razmer v Ruskem imperiju na prehodu iz 19. v 20. stoletje, njuno razumevanje idejnih tokov ruske zgodovine ponuja upoštevanja vreden poskus oblikovanja zaključene idejnozgodovinske sinteze. Poleg tega obe njuni temeljni deli, ki se dotikata problematike ruske idejne zgodovine in boljševiške revolucije, nista zgolj primer sinteze razumevanja preteklosti, temveč pomenita tudi angažirano razpravo, traktat o zaželeni prihodnosti. Pri vsem tem je dobro imeti pred očmi dejstvo, da sta bila Florovski in Berdjajev pravoslavna kristjana, antikomunista in politična emigranta. Njunega negativnega vred-

²⁹ Grdina, 2011, 517-519; Pipes, 2011, 132, 136, 454-455; Malmenvall, 2017b, 684.

notenja marksizma in s tem povezanega iskanja idejnih predpogojev za uspeh omenjene ideologije na ruskih tleh tako ni smotrno ločevati od njune osebne prizadetosti. Predstavljeni deli Florovskega in Berdjajeva potemtakem delujeta tudi kot dokument svojega časa in spadata v zgodovino reprezentacije določenih zgodovinskih pojavov. Ko Florovski in Berdjajev ponujata idejne predpogoje za uspeh boljševiške revolucije, te vednosti ne posredujeta v smislu, da bi preprosto “razkrivala” obstoječa dejstva, temveč jih pravzaprav “iznajdevata” – tolmačita jih in vrisujeta na normativni zemljevid družbeno-kulturnih vrednot v skladu z njunim lastnim izkustvom in svetovnim nazorom.

Na tej podlagi se ponuja misel, da je vsakršna sinteza in konceptualizacija preteklosti – naj bo (navidezno) še tako eruditska in osvobodjena političnih tendenc – nič drugega kot pogled “nazaj” s stališča vsakokratne proučevalčeve sedanjosti, ki s konstrukcijo vednosti, posredovano v pripovedni obliki, poskuša obvladati za vedno izgubljeno preteklost. Popolne celovitosti in objektivnosti do kateregakoli pojava preteklosti tako ni mogoče doseči; v najboljšem primeru jih je mogoče dialoško in empatično vselej na novo osvetljevati ali polemizirati z drugimi, “konkurenčnimi” sintezami in konceptualizacijami.

Bibliografija

ANDREEV, A. L. (1990): “Posleslovie”, v: Berdjajev, N. A., *Istoki i smysl' ruskogo kommunizma*, Moskva, Nauka, 161–200.

ANNANICH, B. (2006): “The Russian Economy and Banking System”, v: Lieven, D. (ur.), *The Cambridge History of Russia. Zv 2: Imperial Russia, 1689–1917*, Cambridge, Cambridge University Press, 394–425.

BERDJAEV, N. A. (1990): *Istoki i smysl' ruskogo kommunizma*, Moskva, Nauka.

- BLANE, A. (1993): "A Sketch of the Life of Georges Florovsky", v: Blane, A. (ur.), *Georges Florovsky: Russian Intellectual and Orthodox Churchman*, Crestwood, St. Vladimir's Seminary Press, 11–217.
- FLOROVSKIJ, G. (1983): *Puti rusckogo bogoslovija*, Pariz, YMCA-Press, tretja izdaja.
- FLOROVSKY, G. (1972): "The Church: Her Nature and Task", v: *Collected Works of Georges Florovsky*. Zv. 1: *Bible, Church, Tradition: An Eastern Orthodox View* (prev. Nichols, R. L.), Belmont, Norland Publishing Company, 57–72.
- GAVRILYUK, P. L. (2013): *Georges Florovsky and the Russian Religious Renaissance*, Oxford, Oxford University Press.
- GRDINA, I. (2011): "Richard E. Pipes in njegovo razumevanje ruske zgodovine", v: Pipes, R., *Kratka zgodovina ruske revolucije* (prev. Knop, S.), Ljubljana, Študentska založba, 496–522.
- LOHR, E. (2006): "War and Revolution", v: Lieven, D. (ur.), *The Cambridge History of Russia. Zv 2: Imperial Russia, 1689–1917*, Cambridge, Cambridge University Press, 655–669.
- LOWRIE, D. A. (1960): *Rebellious Prophet: the Life of Nicolai Berdyaev*, New York, Harper & Brothers.
- MALMENVALL, S. (2017a): "Georges Florovsky and Russian Intellectual History: Rejection of Orthodoxy as a Way towards the Bolshevik Revolution?", v: Žalec, B. in Petkovšek, R. (ur.), *Truth and Compassion: Lessons from the Past and Premonitions of the Future*, Zürich, Lit Verlag, 111–117.
- MALMENVALL, S. (2017b): "V iskanju idejnih predpogojev za uspeh boljševiške oktobrske revolucije", *Bogoslovni vestnik*, 77, št. 3/4, 671–686.
- PIPES, R. (2011): *Kratka zgodovina ruske revolucije* (prev. Knop, S.), Ljubljana, Študentska založba.
- PIPES, R. (1990): *The Russian Revolution*, New York, Knopf Publishing Group.

- PIPES, R. (2003): *Vixi: Memoirs of a Non-Belonger*, Yale, Yale University Press.
- RAEFF, M. (1993): "Enticements nad Rifts: Georges Florovsky as Russian Religious Historian", v: Blane, A. (ur.), *Georges Florovsky: Russian Intellectual and Orthodox Churchman*, Crestwood, St. Vladimir's Seminary Press, 219–286.
- SHAKIBI, Z. P. (2006): "Central Government", v: Lieven, D. (ur.), *The Cambridge History of Russia. Zv. 2: Imperial Russia, 1689–1917*, Cambridge, Cambridge University Press, 429–448.
- STEINBERG, M. D. (2006): "Russia's *fin de siècle*, 1900–1914", v: Suny, R. G. (ur.), *The Cambridge History of Russia. Zv 3: The Twentieth Century*, Cambridge, Cambridge University Press, 67–93.
- VASILENKO, L. I. (2004): *Vvedenie v russkuju religioznuju filosofiju: Kurs lekcij*, Moskva, Pravoslavnyj Svjato-Tihonovskij Bogoslovskij institut.
- WILLIAMS, G. H. (1993): "The Neo-Patristic Synthesis of Georges Florovsky", v: Blane, A. (ur.), *Georges Florovsky: Russian Intellectual and Orthodox Churchman*, Crestwood, St. Vladimir's Seminary Press, 287–340.